

I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
No:34 (Mart 2006)

TÜRKİYE'DE YASAYAN ERMENİLERİN " 12 EYLÜL " ALGILAMASI¹

Birsen Örs*

Özet

Bu makale, halen devam etmekte olan ve dört safhadan oluşan bir araştırmanın tamamlanmış ilk safhasına ait bir bölümün analizi ile ilgilidir. Asıl araştırma sorumu, genel olarak "Türkiye'de Yasayan Gayrimüslim Azınlıklar Orduyu Nasıl Algiliyorlar?" şeklinde formüle edilebilir. Bu çalışmada, Türkiye'de yaşayan dört büyük gayrimüslim azınlık grubu; Ermeniler, Süryaniler, Museviler ve Rumlar ele alınmaktadır. Araştırmanın ilk safhası Ermenileri içermektedir. Bu asama tamamlanmıştır ve sonuçları değerlendirilmektedir. Diğer gruplar ile ilgili ön hazırlıklar yapılmış, ancak henüz çalışma başlamamıştır. Burada, 2004 yılı Kasım ayında başlatılan ve 2005 yılı Mayıs ayı sonunda tamamlanan, İstanbul'da yaşayan Ermeniler ile yapılan yüz yüze derinlemesine görüşme ve anket üzerine kurulu bir çalışmanın bazı sonuçları değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu yazıda, ordu-sivil siyaset ilişkilerini içeren çok sayıda sorudan sadece birkaç tanesi ele alınacak, özellikle "12 Eylül 1980" müdahalesini Ermenilerin nasıl algıladıkları, müdahaleyi nasıl değerlendirdikleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler : Ordu, 12 Eylül, Ermeniler, Türkiye Ermenileri, Algılama.

The Perception of 'September 12' by The Armenians Living in Turkey

Abstract

This paper deals with analyzing the data of some parts of the completed section of a survey that is partly accomplished. By this survey that includes four non-Muslim minority groups living in Turkey; the Armenians, Assyrians, Jews and Greeks, I aim to understand "how the non-Muslim minorities living in Turkey perceive the Turkish Army?" The first step of the survey on Armenians is completed and being evaluated. The next steps of the survey have not been started yet. In this paper, I will try to evaluate and analyze some data and observations gathered from the survey that was conducted between November 2004 – May 2005, based on face-to-face deep interviews and questionnaire with 228 Armenian Turkish citizens living in Istanbul. This paper will focus on the questions about how the Armenians perceive and evaluate the intervention of the Turkish Army in politics in September 12th, 1980.

Keywords: Army, September 12, Armenians, Turkey's Armenians, Perception.

* Doç.Dr. İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi.

¹ Bu makalenin ilk versiyonu, Ankara ODTÜ'de 7-9 Aralık 2005 tarihleri arasında düzenlenen 9. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi'nde tebliğ olarak sunulmuştur.

Bilindiği gibi, üzerinde yaşadığımız topraklar, çok farklı dinsel, etnik, dilsel, kültürel grupları yüzyıllardır üzerinde barındırmıştır. Anadolu merkez olmak üzere, egemenliğini Balkanlar'dan Ege'ye, Kuzey Afrika'ya, Arap Yarımadası'na, Kafkaslar'a, Kırım'a kadar yaymış olan Osmanlı İmparatorluğu'nun tebaasının önemli bir kısmı Müslüman değildi. Rumeli Eyaleti, Doğu Anadolu, Adana, Anadolu'nun bazı bölgeleri gibi yerlerde gayrimüslim nüfus, Müslüman nüfustan daha fazlaydı. İmparatorluk, tebaası olan gayrimüslimleri kontrol edebilmek ve daha iyi yönetebilmek için "Millet Sistemi"ni geliştirmiş, gayrimüslimleri Rum, Ermeni, Yahudi gibi milletlere ayırarak, her milletin ruhani liderini de "Milletbasi" olarak atamıştı. Bu milletler ile Saray arasındaki ilişkileri, bu ruhani liderler yerine getiriyor, bir anlamda kendi milletlerinin resmi temsilcileri gibi işlev görüyorlardı. Ruhani liderlere, belirli sınırlar çerçevesinde de olsa, kendi cemaatleri hakkında karar alma ve onları yönetme hak ve yetkisi verilmiş, böylece belirli bir özerklik sağlanmıştı.²

Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimüslimler Ehl-i Kitap olarak kabul ediliyor, ancak Müslüman olmadıkları için "kafir" ve himaye etme, sahip çıkma anlamında "zimmi" olarak adlandırılıyorlardı. Osmanlı topraklarında yaşamak, gayrimüslimlere "bahsedilen" bir ayrıcalık olarak algılanıyordu. Belirli mahallelerde oturmaları, izin verilen biçimlerde giyinmeleri, ibadetlerini Müslümanları rahatsız etmeyecek biçimde yapmaları³ ve benzeri koşulları yerine getirmeleri halinde, bu ayrıcalıklardan yararlanabiliyorlardı. Ancak, gayrimüslimlere getirilen bu kısıtlamaların dönemseldiğini de belirtmemiz gerekir⁴. Müslümanlar "Millet-i Hakime", gayrimüslimler ise "Millet-i Mahkume" olarak adlandırılmaktaydı. Bütün bu kısıtlamalara rağmen, gayrimüslimlerin can güvenlikleri devlet tarafından sağlanmakta, sistemli bir zulüm uygulanmamaktaydı. Anadolu'da timar sahibi gayrimüslimler bulunmaktaydı. Hatta, özellikle eğitilmiş gayrimüslimler Saray'da nüfuz sahibi bir kesimi oluşturmuş, önemli askeri ve sivil bürokratik görevlere getirilmişlerdi⁵. Yalnız, bunların önemli bir kısmının yükselmesi için, dönerek Müslümanlık dinine geçmeleri gerekmişti.

1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu'na kadar, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayrimüslimlerin statülerinde önemli sayılabilecek değişiklikler pek olmadı. 17. yüzyılın sonundan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılı devletler karşısında

² Osmanlı İmparatorluğu'nda nüfusun birleşimi ve yerleşimi, farklı etnik ve dinsel gruplar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ve Osmanlı kimliği konusunda bkz. Halil İnalcık, "The 'Ottoman Civilization' and Palace Patronage", Halil İnalcık ve Günşel Renda (der.), *Ottoman Civilization*, İstanbul: Republic of Turkey, Ministry of Culture Publ., 2003, s. 13-27; ve Halil İnalcık, "Periods in Ottoman History: State, Society, Economy", aynı eser, s.31-239.

³ Ercan, Yavuz, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler: Kurulustan Tanzimata Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları*, Ankara, 2001, 178-184, 280.

⁴ Turan, Namik Sinan, "16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Sonuna Dek Osmanlı Devleti'nde Gayri Müslimlerin Kilik Kiyafetlerine Dair Düzenlemeler", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2005, Cilt 60, Sayı 4.

⁵ Gülsoy, Ufuk, *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*, İstanbul: Simurg Yayınevi, 2000.

üstünlüğünü kaybetmesi ve giderek toprak yitirmesi, diğer yandan da Avrupa'da Fransız Devriminin etkisiyle giderek yaygınlaşan milliyetçilik akımları, İmparatorluğu gayrimüslimlerin statülerinde önemli değişiklikler yapmaya zorladı. Örneğin, gayrimüslimler "cizye" vergisinden muaf tutuldu. Gülhane Hatt-i Hümayunu ile dinlerine bakılmaksızın tüm tebaanın esit haklara sahip olduğu kabul edildi. Ancak, bildiğimiz gibi, bütün bu reform hareketleri, çok milletli İmparatorluğu bir arada tutmaya yetmedi ve İmparatorluk kısa sürede parçalanmaya başladı.

Osmanlı İmparatorluğu, Klasik İslam Hukukuna göre düzenlenmiş "Zimmet Sistemi" ile tebaalarını bir arada tutmada, tarihteki diğer bir çok imparatorluktan daha başarılı olmuştur. Bilindiği gibi, İmparatorluk sistemi, doğası gereği farklı milletleri bir arada tutabilen ve varlığı bu birliktelige bağlı olan bir sistemdir. Adinin Devlet-i İslamiye değil de, Devlet-i Aliye-i Osmaniye olması da, İmparatorluğun bir İslam devleti olmadığını, farklı dinlere sahip milletleri içinde barındıran bir devlet olduğunu göstermektedir. Zaten, İmparatorluğun 17. yüzyıldan itibaren dağılma sürecine girmesinin nedenlerinden biri de, bu birlikteliği korumada sıkıntı çekmeye başlamasıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerinde, çok daha küçük bir toprak parçası üzerinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti, İmparatorluğun belirli kısıtlamalarla da olsa sürdürdüğü bu etnik, dinsel, dilsel ve kültürel zenginliği korumada, maalesef pek başarılı olamadı. Yeni kurulan devletin bir imparatorluk değil, bir ulus devlet olması, bunu biraz da zorunlu kıldı. Cumhuriyetin ilk yıllarında, "bir Türk ulusu yaratma" ideali, zaman zaman Türk kökenli ve Müslüman olmayan grupları bu ulusun dışında görme biçiminde algılandı⁶. Vereceğimiz birkaç örnek, Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze gayrimüslim nüfusun neden giderek eridiğini bize açıklamada yardımcı olabilir. Örneğin, 1934 yılında çıkarılan Soyadı Kanunu'nda yer alan, asiret ve yabancı ırk ve millet adlarının soyadı olarak kullanılmayacağı hükmü⁷, azınlıkların zorla Türkçe soyadı almalarına neden oldu. 1926 tarihli Memurın Kanunu ile, gayrimüslimlerin devlet memuru olmaları imkansız hale getirildi. (Bu durum, 1965 yılında "TC vatandasi olmak" hükmü ile değiştirildi.) II. Dünya Savaşı sırasında, gayrimüslimlerin güvenilir unsurlar olmadığı gerekçesiyle, ani bir kararla 20 ayrı tertipten askere alınması⁸; 1942 yılında özellikle gayrimüslimleri derinden etkileyen ve ekonomik olarak çökerten "Varlık Vergisi" uygulaması⁹; 1955 yılında özellikle Rumlara yönelik olarak başlayan ama diğer

⁶ Türk milli kimliğinin oluşturulmasında "ötekileştirme" konusunda bkz.Göl, Ayla, "Imagining the Turkish Nation Through 'Othering' Armenians", Nations and Nationalism, 2005, No. 11-1, s. 121-139

⁷ Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt 7, s.668.

⁸ Bali, Rifat, "Yirmi Kur'a İhtiyatlar Olayı", Tarih ve Toplum, Sayı 179, Kasım 1998, s.260-274

⁹ Aktar, Ayhan, Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000; Ökte, Faik, Varlık Vergisi Faciası, Nebioglu Yayınları, 1951.

gayrimüslimleri de hedef alan 6-7 Eylül olayları¹⁰.... Bütün bunlar, Türkiye’den diğer ülkelere yoğun bir gayrimüslim göçüne neden oldu.

Bugün Türkiye’de, bazı kaynaklara göre 40-60 bin, bazilarına göre ise 60-70 bin Ermeni, 20 bin civarında Musevi, 15 bin Süryani ve 1.000-2.000 arasında Rum yaşamaktadır¹¹. Bu dört cemaatin toplamı, en iyimser tahminle, 110.000 civarındadır. Bu, Türkiye’nin nüfusunun binde 2’den azını teskil etmektedir.

ARASTIRMA SORUSU:

Yukarıda da belirttiğim gibi, araştırma sorum Türkiye’de yaşayan gayrimüslimlerin orduyu nasıl algıladıklarını anlamaya yöneliktir. Araştırmanın ordu algısı üzerinde yoğunlaşmasının temelde iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, asıl çalışma alanımın “Pretoryenizm” olması, diğeri ise, bilindiği gibi, Türkiye’nin demokratikleşme sürecinin sık sık askeri darbelerle kesintiye uğrayan, sivil dönemlerde ise ordunun sivil siyaset üzerinde etkisinin sürekli hissedildiği, pretoryen bir ülke olmasıdır. Ayrıca, Türkiye’de yaşayan gayrimüslim azınlıklar üzerine yapılan akademik çalışmaların nispeten sınırlı olması da, böyle bir araştırmaya başlamada beni motive eden bir başka faktör olmuştur.

Cumhuriyetin kuruluşunda askerlerin rolü, yaşanan üç askeri müdahale, sivil dönemlerde askerlerin zaman zaman varlıklarını açıkça hissettiren beyanları ve eylemleri, ve çeşitli kurumlardaki konumları, Türkiye’de ordu ile sivil siyasetin ne kadar iç içe geçtiğinin ve pretoryen bir toplumun özelliklerini tasıdığıımızın ipuçlarını vermekte. Yaşanan tüm toplumsal acılara, ekonomik sıkıntılara ve demokrasinin aldığı yaralara rağmen, darbelere toplumun ciddi bir tepki göstermemesi, hatta onaylaması, yapılan anketlerde ordunun hala “en güvenilir kurum” olarak görüldüğü sonucunun çıkması, oldukça dikkat çekici bir durum. Bu çalışma, Türk toplumunun veya gayrimüslimlerin neden böyle düşündüğü sorusunu yanıtlamayı amaçlamıyor. Üzerinde durduğum konu, Türkiye’de gayrimüslim azınlıkların orduyu nasıl algıladıkları, özellikle bu yazıda “12 Eylül Askeri Müdahalesi”ni nasıl algıladıkları, dinsel, etnik, kültürel farklılıklarının bu algılamada bir farklılık yaratıp yaratmadığıdır.

Burada, gayrimüslimlerin Müslüman Türklerden “farklı” olabileceği varsayımını üç neden üzerine kurmaktayım. Bunlar:

1. Yasadıkları tarihsel deneyimler,
2. Bireysel ve cemaatsel olarak yaşadıkları günlük yaşam deneyimleri,

¹⁰ Güven, Dilek, Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2005

¹¹ Türkiye’de yaşayan gayrimüslimlerin nüfusuna ilişkin farklı rakamlar verilmektedir. Bu konuda en sık başvurulan kaynak: Andrews, Peter Alford, Ethnic Groups in the Republic of Turkey, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1989

3. Disariya nispeten kapali bir cemaat içinde yasamanin getirdigi benzer davranis, tutum ve inanislar.

Bu üç nedenin, orduyu algilamada Müslüman Türklerden farklılık yaratip yaratmayacağını anlamaya çalışmaktayım. Algılama ile, bir obje, bir insan, bir kurum, bir durum hakkında sahip olunan tüm zihinsel süreçleri kastetmekteyim. Algılama, bir obje, bir insan, bir kavram veya bir durum hakkında duygulardan tanımlamaya, sınıflandırmaya, isimlendirmeye, değerlendirmeye, anlam vermeye ve nihayet bilisiye kadar tüm zihinsel süreçleri kapsamaktadır. Algılama, bireyin kendisi ile algılanan arasında karşılıklı bir nüfuz, bir birliktelik veya ayrılmayı ortaya koymaktadır.¹² Burada sözünü ettiğim algılama, irksal bir algılama değil, öğrenilen bir algılamadır. Diğer bir ifade ile, kültürel farklılıkların, yaşanan tarihsel olayların ve bireysel-cemaatsel deneyimlerin sonucunda, yani bireyin öğrenerek edindiği bir algılamadır.

Algılama, birey ile algıladığı şey arasındaki ilişkinin çok sayıda boyutunu içermektedir. Ben, bu çalışmada algılayan gayrimüslimler ile algılanan ordu arasındaki algılama sürecini üç boyutta ele almaya çalışmaktayım.

1. Kurumun (ordunun) farkına varma, kendisi ile kurum arasında bir ilişki kurma.
2. Birey ve cemaat olarak, kendisi ve cemaati ile kurum (ordu) arasına koyduğu (algıladığı) mesafe (uzaklık-yakınlık; ulaşılabilirlik-ulaşılamazlık gibi).
3. Kurum ve fonksiyonlarını, tüm toplum içinde koyduğu yer.

Bu çalışma, bu üç boyutu içeren sorular çerçevesinde gerçekleştirilen anket ve yüz yüze derinlemesine yapılan sohbete dayanmaktadır.

METODOLOJİ:

Arastırma Evreni: Arastırma, Türkiye’de yasayan ve sayıları 110.000 civarında olan, dört gayrimüslim cemaatin 17 yasını doldurmuş üyelerinden, aşağıda açıklanan örnekleme yöntemi ile seçilen kişileri içermektedir. Burada sunmaya çalışacağım ve üzerinde araştırma yapılmış olan grup, Türkiye’de yasayan ve sayıları 40-70 bin arasında tahmin edilen, 17 yasını doldurmuş Ermeni vatandaşlardır. Arastırmanın, yapılan ön araştırmalar sonunda, İstanbul ile sınırlı tutulmasına karar verilmiştir. Bunun bir nedeni, Ermeni nüfusunun çok önemli bir kısmının İstanbul’da yaşıyor olmasıdır. İkinci bir neden ise, Ankara’da yapılan bir ön araştırmada, Anadolu’da yasayan Ermenilerin, İstanbul’da yasayan Ermenilere göre Ermeni kimlikleri konusunda çok daha az bilinçli olmalarının anlaşılmasıdır.

¹² Segall, Marshall H., Donald T. Campbell ve Melville J. Herskovits, The Influence of Culture on Visual Perception, The Bobbs-Merrill Co. Inc., 1966.

Arastirma, Ermeni nüfusunun yogun olarak yasadigi bilinen onbir bölgede gerçekleştirilmiştir. Bunlar Bakirköy-Merkez, Bakirköy-Ataköy, Bakirköy-Yesilköy, Bahçelievler, Sirinevler, Samatya, Kumkapi, Sisli, Beyoglu-Taksim, Üsküdar (Baglarbasi) ve Kadiköy'dür. Bunun disinda, özellikle Ermeni zanaatkar ve tüccarlarinin yogunlastiklari Kapaliçarsi, Nuruosmaniye, Cagaloglu gibi is merkezleri de ziyaret edilmistir.

Arastirmanin İçerigi: Burada çok küçük bir kismini ele alacagim arastirma, aslında dört safhada tamamlanacak olan, her safhanin da dört kisimdan olustugu bir arastirmanin ilk safhasinin dördüncü kisminin bir bölümü ile ilgilidir. Arastirmanin ilk kısmi, dogum yeri, dogum tarihi, eğitim düzeyi, gelir düzeyi gibi sosyo-ekonomik profili belirlemeye çalisan sorular ile bireysel kimlik tanimina iliskin sorulari içermektedir. Ermenice dil bilgisi, Ermeni okulunda eğitim, kendini Ermeni cemaatinin üyesi olarak hissetme düzeyi, Kiliseye gitme sikligi gibi sorulardan olusan ikinci kismin amaci, görüsülen kimselerin Türkiye'deki Ermeni cemaati ile sosyal, kültürel ve dinsel baglarini anlamaya çalismaktir. Arastirmanin ilk iki kısmi, Dr. Komsuoglu ve benim tarafimdan ortak olarak düzenlenmiş ve yürütülmüştür. Sadece Dr. Komsuoglu tarafindan düzenlenen ve yürütülen üçüncü kismin amaci, Türkiye'de yasayan Ermenilerin siyasal davranis ve tutumlarini anlamaya yöneliktir. Sadece benim tarafimdan düzenlenen ve yönetilen son kisim ise, Türkiye'de yasayan gayrimüslimlerin ordu algisi üzerinde odaklanmış olup, yukarida da belirtildigi gibi, tamamlanmış olan Ermeniler safhasi disinda, Süryaniler, Museviler ve Rumulari da içerecek biçimde devam etmektedir.

Arastirmanin dördüncü kısmi 13 sorudan olusmaktadır. Bunlardan 2'si gayrimüslimlerin ailelerinde bir meslek olarak subayligin yaygınlık düzeyini anlamaya çalismaya yöneliktir. Bir meslek olarak subayliga atfettikleri sosyal statüyü ve subaylık meslegini ne ölçüde tercih edilebilir/arzulanabilir bir meslek olarak gördüklerini anlamaya yönelik olarak 4 soru; Türkiye'deki diger kurumlar arasında orduyu nereye koyduklarini ve orduya ne tür görevler yüklediklerini anlamaya yönelik olarak 2 soru sorulmustur. Bu tebligın konusunu olusturan 3 soru ise, 1980 müdahalesi hakkında ne düşündüklerini anlamaya yöneliktir. Ve nihayet, iç ve dis düşman olarak kimleri ve hangi ülkeleri gördüklerine yönelik 2 soru sorulmustur.

Kullanilan Yöntem: Bu arastirmada kalitatif ve kantitatif yöntem birarada kullanilmistir. Ulasilan 228 Ermeni vatandas ile, bir yandan süresi yarım saat ile dört saat arasında degisen yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmış, diger yandan da görüşmeler sirasinda daha önceden hazirlanmış olan anket formu doldurulmustur. Böyle bir yöntemin tercih edilmesinin nedeni, her iki yöntemin tek basına tasidigi bir takım sakıncalari azaltmaktır.¹³ Kantitatif yöntem ile elde edilen veriler, sistematik ve baskalari tarafından kontrol edilebilir nitelikte olduğu için, kalitatif yönetime göre daha güvenilir ve dolayisiyla daha ikna edicidir. Ancak, diger yandan da, görüsülen kisi ile temas çok kısa olduğu için, arastirmaci ile görüsülen

¹³ Her iki yöntemin avantajlari ve dezavantajlari için bkz. Alan Bryman, Quantity and Quality in Social Research, London: Unwin Hyman, 1988.

kisi arasında her anlamda ciddi bir mesafe vardır; diğer bir ifade ile, araştırmacı dışarıdan seyircidir, gördüğü kişinin dünyasına nüfuz etmesi, o dünyanın içine girmesi, kendisini o kişinin yerine koyması mümkün değildir.

Kalitatif yöntemde ise, araştırmacının bir teoriyi kanıtlama çabası yoktur, bunun yerine bir teoriyi keşfetmesi söz konusudur. Kalitatif yöntemle elde edilen veriler, kantitatif yöntemle göre çok daha az güvenilirdir ve ispatlanmaya muhtaçtır. Çünkü, bilgi sistematik toplanmamıştır ve baskaları tarafından kontrol edilmesi mümkün değildir. Aynı zamanda araştırmacının subjektif değerlerinin araştırma sonucunu etkileme ihtimali vardır. Ancak, diğer yandan, kalitatif yöntem ile araştırmacının görüşülen kişilerle çok daha uzun süreli ve yakın temas kurabilmesi, dolayısıyla onların dünyalarına nüfuz ederek gerçek duygularını öğrenebilmesi mümkündür. Bu nedenle, kalitatif yöntemle elde edilen veriler, kantitatif yöntemin verilerine oranla, çok daha zengin ve derindir.

Her iki yöntemin tek başına tasidigi olumsuz yönleri en aza indirmek amacıyla, iki yöntemin birarada kullanılması tercih edilmiştir. Yüzyüze derinlemesine görüşmeye ağırlık verilmiş, görüşme sırasında elde edilen bulguları desteklemek üzere anket yöntemi ile elde edilen veriler yardımcı olarak kullanılmıştır.

Araştırma sırasında, profesyonel anketör istihdam edilmemiş, tüm yüzyüze görüşmeler ve anket formlarının doldurulması Dr. Komsuoğlu ve tarafımdan yapılmıştır. Böyle bir karar almamızın çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki, örnekleme yöntemi ile ilgilidir; anketörlerin eline verebileceğimiz önceden belirlenmiş nihai bir listemizin bulunmaması, listemizin araştırma sırasında oluşturulmasıdır. İkincisi, Türkiye’de azınlıklar meselesinin hassas bir konu olmasıdır. Görüşülen kişinin kendini rahat hissetmesi ve cevaplarında samimiyetin sağlanması için, araştırmacının araçlar olmadan yapılmasının daha uygun olacağı düşünülmüştür. Ve nihayet, yüzyüze görüşmenin bize sağlayacağı görüşülen kişinin duygu, tutum ve düşüncelerine daha iyi nüfuz etme, kişisel hikayelerini ve deneyimlerini bizzat duyma olanğından yararlanmak istenmiştir.

Bu araştırma ile ilgili olarak belirtilmesi gereken son husus, araştırma için herhangi bir kurum veya kişiden mali destek alınmadığı, tüm masrafların Dr. Komsuoğlu ve benim tarafımdan karşılanmış olduğudur.

Örnekleme Yöntemi: Türkiye’de yaşayan Ermeni nüfusu resmi olarak kayıtlı olmadığı için, veya kayıtlı ise de kayıtlar ulaşılabilir olmadığı için, geleneksel örnekleme yöntemlerinden farklı bir yöntem izlemek zorunda kalmıştır. İlk olarak, Ermeni Kiliseleri, okulları, gazeteleri, dernekleri gibi çeşitli kurumları içeren bir liste, daha sonra komşumuz, öğrencimiz, arkadaşımız olarak tanıdığımız Ermenilerden oluşan ikinci bir liste hazırlanmıştır. Ayrıca, yerel yönetimlerde görev alan Ermeni politikacılar, Ermeni kiliselerinin yönetim kurullarında görev yapan Ermeniler, bir Ermeni gazetesinin editörü ve tanınmış bazı Ermeni entelektüelleri ile ön görüşmeler yapılarak, araştırma başlamadan önce Ermeni cemaatinin bir genel profili çıkarılmaya, dikkat edilmesi gereken bir takım noktalar tespit edilmeye çalışılmıştır. Görüşmelere önce elimizdeki listede yer alan kişilerle, önceden tespit

edilen yer ve saatte bulularak baslanmistir. Bir tür kartopu metodu uygulanarak, görüsülen kisi sayisi artirilmistir. Bu yöntemle 20 civarında kartopu elde edilmiş, her bir kartopunda yeralan kisiler bizi baska kisilere yönlendirmiş, böylece görüsülen kisi sayisi artmiştir.

Uygulanan ikinci bir yöntem, Ermenilerin yasadigini, çalıştigini veya arada bir ugradigini bildigimiz bazı kahvehaneler, dernekler, iş yerleri ve evlere, randevu alınmaksızın gidilerek, araştırmamız hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra katilip katılmayacaklarını sormak olmuştur. Bir çok örnekte reddedilmeyip, gülyüzle ve samimiyetle kabul edilmemiz, araştırma sırasında bizi en çok memnun eden husus olmuştur.

Bununla birlikte, örneklerin birbirine benzerliğini önlemek ve örneklemin cemaati daha hassas temsilini sağlamak amacıyla, bir kontrol mekanizması uygulanmıştır. Örneğin, kadın ve erkek sayısının birbirine yakın olması gözetilmiş, Ermeniler arasında çok yaygın olan mesleklerin mensupları ile daha fazla görüsölmeye çalışılmış, listedeki her okula gidilmeyip gerçekte Ermeni cemaatinde çok yaygın olmayan öğretmenlik mesleğinin diğerlerine oranla daha fazla temsil edilmesi engellenmeye çalışılmıştır. Kısacası, görüsülecek kisi seçiminde, yaş, cinsiyet, meslek gibi değişkenlerin cemaatteki dağılıma uygun olmasına dikkat edilmiştir. Bu, görülebileceğimiz kisi sayısını bir miktar azaltmış, ancak temsiliyet gücünü yükseltmiştir.

ARASTIRMA SONUÇLARI: BAZI GÖZLEMLER VE VERİLER

Bu yazının amacı, Türkiye’de yaşayan Ermenilerin 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesini nasıl algıladıkları ve değerlendirdiklerini anlamaya yönelik sorulara verilen cevapları değerlendirmektir. Ancak, bu sonuçlara geçmeden önce, görüsülen grubun bazı sosyo-ekonomik özelliklerinden bahsetmenin, ayrıca bir kurum olarak orduyu ve ordunun işlevlerini nasıl değerlendirdiklerine ilişkin bazı sonuçlara kısaca değinmenin yararlı olacağını düşünüyorum.

Araştırma boyunca, 108’i kadın, 120’si erkek olmak üzere 228 kisi ile görüsölmüştür. Görüsülen kişilerin en yaşlısı 1924 doğumlu, en genci ise 1988 doğumludur. 154’ü evli, 74’ü bekar olan deneklerin eğitim durumu aşağıdaki gibidir:

Eğitim Durumu	%
Okuryazar değil	0,9
Okuryazar	1,3
İlkokul Mezunu	22,0
Ortaokul Mezunu	14,5
Lise Mezunu	30,0
Yüksekokul Mezunu	6,6
Üniversite Mezunu	22,0
Lisansüstü Mezunu	2,6

Mesleklere bakıldığında, görülen kişiler arasında zanaatkarlık, % 18,9 ile en sık rastlanan meslek olmuştur. Bunu, % 18,4 ile ev hanımlığı, 14,9 ile ticaret ve küçük esnaf, 13,6 ile özel sektörde ücretli çalışma, % 10,1 ile serbest meslek sahipliği, % 10,1 ile öğretmenlik (özellikle kadınlar arasında) ve diğerleri izlemektedir.

Ordu Algisi: 228 kişiden sadece 6'si, dede, amca, dayı gibi aile büyükleri arasında mesleği subaylık olan bir kişinin bulunduğunu belirtmiştir. Türkiye'de gayrimüslimlerin orduya subay olarak istihdamının yasal olarak değilse de, fiilen mümkün olmadığı gerçeği göz önüne alınırsa, bu oldukça doğal bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, bir meslek olarak subaylığın ve bir kurum olarak ordunun, Ermeni cemaati için uzak ve ulaşılması güç kurumlar olmasıdır. Ancak, görüşmeler sırasında anlaşılmıştır ki bu durum, bu kurumların farkında olmalarını ve kendi yaşamları ile ilişki kurmalarını engellemektedir. Görülen kişilerin tamamına yakını, ordunun işlevlerini ve görevlerini tanımlayabilmekte, gerek cumhuriyetin kuruluşunda oynamış olduğu tarihsel rolden, gerekse sivil siyaset üzerindeki etkisinden haberdar olduğunu, çeşitli biçimlerde ifade etmektedir. Yaş ortalaması yükseldikçe farkındalığın yükseldiği, yaş ortalaması düştükçe farkındalığın da düştüğü anlaşılmaktadır.

“Sizce Türkiye’de en güvenilir kurum hangisidir?” sorusuna, deneklerin % 51,8’i “Ordu” cevabını vermiştir (228 kişinin 118’i). Bu cevabı veren kişilerin bir kısmı “her şeye rağmen ordu” ifadesini kullanmıştır.

En Güvenilir Kurum	%
Ordu	51,8
Anayasa Mahkemesi	6,6
Mahkemeler	4,4
Hükümet	3,9
Parlamento	3,1
Sivil Toplum Kuruluşları	1,8
Cumhurbaşkanlığı	0,9
Polis Teskilatı	0,9
Hiçbiri	18,0
Hepsi	0,4
Diğer	0,4
Cevap Yok	7,9

Yukarıdaki listeden de anlaşılacağı gibi, bu cevabı % 6,6 ile “Anayasa Mahkemesi”, % 4,4 ile “Mahkemeler”, % 3,9 ile “Hükümet”, % 3,1 ile “Parlamento” izlemektedir. Burada en çarpıcı sonuçlardan birisi, görülen kişilerin % 18’inin Türkiye’de hiçbir kurumu güvenilir bulmamasıdır. Bu değerlendirmede yaş ve eğitim düzeyinin önemli bir fark yaratmadığı, buna karşın cinsiyetin bir miktar fark yarattığı görülmektedir. Erkekler, kadınlara oranla Türk Ordusunu daha güvenilir bulmaktadır. (Erkekler % 59,3; Kadınlar % 40,7)

Türk Ordusunun görevini, görüülen kisilerin

%17,5'i "Ülkeyi dis dösmanlara karsi korumak,
 %59,6'si "Ülkeyi hem dis hem iç dösmanlara karsi korumak,
 %11,0'i "Ülkeyi hem dis hem iç dösmanlara karsi korumak ve iç siyaseti düzenlemek
 %00,4'ü ise "Ülkenin iç siyasetini düzenlemek

olarak tanımlamislardir.

Tesev'in 1990-1997 yıllarında gerçekleştirdiği Türkiye Değerler Araştırmasına göre, Türkiye'de en güvenilir kurum sıralamasında ordu, 1990 yılında %91, 1997 yılında ise %94 ile ilk sırayı almıştır¹⁴. Bizim araştırmamızın sonuçlarına göre de, Türkiye'de yaşayan Ermeniler arasında en güvenilir kurum, yine ordu'dur. Tesev'in araştırma sonuçlarındakinden düşük olmakla birlikte, orduya güven oranı yine de oldukça yüksektir ve daha da dikkat çekici bir nokta olarak, kurumlar arasında ilk sırayı almaktadır. Bir diğer dikkat çekici nokta, görüülen kisilerin önemli bir kısmının iç dösman algısına sahip olmasıdır. Bu yazının konusu olmaması nedeniyle iç dösman algisi üzerinde durulmayacaktır, ancak Türk ordusunun görevleri arasında "ülkeyi iç dösmanlara karsi koruma"nın önemli bir oranda zikredilmiş olması, hem Ermeniler arasında bir "iç dösman" algisinin oldukça yaygın olduğunu, hem de iç dösmanlara karsi ülkeyi korumanın ordunun birincil görevleri arasında olduğuna inanıldığını göstermektedir. Yukarıdaki sıralamadan da anlaşılacağı gibi, görüülen kisilerin sadece %17,5'i, Türk ordusunun asil görevinin ülkeyi dis dösmanlara karsi korumak olduğunu düşünmektedir. Diğerlerinin neredeyse tamamı, ordunun asli görevleri arasında iç dösmana karsi ülkeyi korumayı zikretmektedir. Bir diğer dikkat çekici nokta, daha düşük bir oranda da olsa, ülkenin iç siyasetinin düzenlenmesinin ordunun asli görevleri arasında sayılmasıdır. Ordu, sadece ülkeyi dis tehditlere karsi koruyan değil, aynı zamanda ülke içinde, ülkeye "zarar" verebileceği düşünölen "dösman"a karsi da koruyan, bunun yanında iç siyaseti de düzenleyen bir kurum olarak görölmektedir. Görüülen kisilerin %3,9'unun "sizce is dösman nedir/kimdir?" sorusuna "politikacılar" cevabını vermesi, bazılarının ülkeyi iç dösmanlara karsi koruma görevi ile ülkenin iç siyasetini düzenleme işlevlerini birleştirdikleri kanısını uyandırmaktadır. Bütün bu veriler ve gözlemler birleştirildiğinde, Ermeniler arasında Türk ordusunun hem prestijli bir kurum, hem de sadece askeri değil aynı zamanda siyasal bir takım işlevleri yerine getiren bir kurum olarak algılandığı anlaşılmaktadır.

Bir sonraki asamamız, Türk ordusuna atfettikleri değer ve yükledikleri işlevler çerçevesinde, 12 Eylül 1980 müdahalesini nasıl algıladıklarını anlamaya yönelik soruları değerlendirmek olacaktır.

¹⁴ Esmer, Yılmaz, Devrim, Evrim, Statüko: Türkiye'de Sosyal, Siyasal, Ekonomik Değerler, İstanbul: Tesev Yayınları, 1999, s.42.

12 Eylül Algisi: Bu tebligin asil konusunu olusturan Türkiye’de Ermenilerin 12 Eylül 1980 Müdahalesini nasil algiladiklari ve degerlendirdiklerini anlamaya yönelik olarak üç soru sorulmustur. Bu sorulardan ilki, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin yapılmasinin gerekli olup olmadigi, ikincisi müdahalenin yapılmaması halinde ne olacağı ve nihayet sonuncusu, müdahalenin onlara göre gerçek nedeninin ne olduğu konusundaki düşüncelerini öğrenmeye yöneliktir. Bu sorulara verilen cevaplar asagidaki gibidir:

1. Sizce 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin yapılması gerekli miydi?

	<u>%</u>
Kesinlikle Gerekliydi	5,3
Gerekliydi	30,3
Fikrim Yok	25,4
Gereksizdi	20,2
Kesinlikle Gereksizdi	11,4
Cevap Yok	7,5

Cevap verenlere daha yakından bakarsak, yas faktörünün cevaplar üzerinde büyük bir farklılık yaratmadigini, ancak cinsiyetin cevaplar üzerinde bir miktar etkili oldugunu görmekteyiz. Kadınlar, bu soruya cevap vermede erkeklerden daha isteksiz davranmistir. 14 kadın bu soruya cevap vermemiş, 32 kadın ise fikrim yok seçenegini isaretlemistir. Bu iki seçenegi isaretleyen kadınların tüm kitleye oranı %20.1 iken, bu oran erkeklerde %12.1’dir. Diğer bir ifadeyle, cevap vermeyenlerin %82,4ü, fikrim yok seçenegini isaretleyenlerin %55,2’si kadın iken, bu oran erkeklerde sirasiyla %17.6 ve 44.8’dir. Diğer seçeneklerde kadın-erkek arasında bir miktar farklılık bulunmakla beraber, bu farklılıkların cinsiyetin bu soruya cevapta önemli bir etkisi oldugunu çıkarabileceğimiz ölçüde anlamlı oldugunu söyleyemeyiz.

Diğer yandan eğitim düzeyi ve meslek de, cevapları etkileyen değişkenler olarak karsımıza çıkmaktadır. 12 Eylül askeri müdahalesini “gerekli” görenlerin oranı %30.3’dür ve bu oranın %33.3’ünü ilkökul mezunları olusturmakta, eğitim düzeyi yükseldikçe müdahaleyi gerekli görenlerin oranı düşmektedir. Buna karsın, askeri müdahaleyi “gereksiz” gören %20,3’lük grubun sadece %6.5’ini, “kesinlikle gereksiz” gören %11.5’lik grubun da sadece %15.4’ünü ilkökul mezunları olusturmaktadır. 12 Eylül askeri müdahalesini “gereksiz” görenler arasında en büyük kitleyi %%37.0 ile lise mezunları, “kesinlikle gereksiz” görenler arasında en büyük kitleyi ise %38.5 ile üniversite mezunları olusturmaktadır.

Meslek grupları olarak baktığımız zaman, müdahaleyi “gerekli” görenlerin %26.1’inin ev hanımı oldugunu görmekteyiz. Buna karsın, ev hanımları “gereksiz”

görenlerin sadece %2.2'sini, "kesinlikle gereksiz" görenlerin ise sadece %7.7'sini oluşturmaktadır. Ermeniler arasında en yaygın meslek olan zanaatkarlık ve ticarete baktığımız zaman, müdahaleyi "gerekli" görenler arasında zanaatkarların %20.3, tüccarların %15.9, "gereksiz" görenler arasında zanaatkarların %26.1, tüccarların %23.9, "kesinlikle gereksiz" görenler arasında hem zanaatkarların hem de tüccarların %11.5 gibi bir oranla temsil edildiğini görmekteyiz. Müdahaleyi gereksiz görenler arasında en büyük kitleyi zanaatkarlar ve tüccarlar oluştururken, "kesinlikle gereksiz" görenler arasında en büyük kitleyi %23.1 ile doktor, avukat, mühendis gibi meslek sahip sahipleri oluşturmakta, bu grubu %15.4 ile öğretmenler takip etmektedir.

Görüşülen kişilere, eğer 12 Eylül 1980'de Türk ordusu sivil siyasete müdahale etmeseydi ne gibi bir sonuç beklediklerini anlamaya yönelik bir soru sorulmuştur.

2. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi olmasaydı, sizce ne olurdu?

	<u>%</u>
Hiçbir şey olmaz,	
Demokrasi sorunu çözerdi	17,1
Demokrasi daha gelişirdi	7,5
Anarşi-terör devam ederdi	24,6
İç savaş çıkardı	6,1
Ülke parçalanırdı	1,8
Ekonomik bozulma olurdu	2,2
Iran gibi olurduk	1,8
Fikrim yok	17,5
Cevap yok	18,9

Görüldüğü gibi, görüşülen kişilerin %17,1'i müdahale olmasa da ülkenin demokrasi ile ilgili sorunlarını çözebileceğini, dolayısıyla darbenin gereksiz olduğunu söylerken, %7,5'i darbenin demokrasiyi zedelediğini, eğer olmasaydı demokrasinin daha da gelişeceğini düşündüklerini ifade etmişlerdir. Bu iki grubun toplam oranı %24,6'dır ve bu oran önceki soruya "gereksizdi" ve "kesinlikle gereksizdi" cevaplarını verenlerin oranı olan %31,8'e yakın bir orandır. Darbeyi gereksiz görenlerin önemli bir kısmının, demokrasinin kendi sorunlarını kendi başına çözeceğine inandığı anlaşılmaktadır.

Bu soruya cevaplarda ilgi çeken nokta, görüşülen kişilerin %24,6'sinin darbe yapılmasaydı ülkede anarşi ve terörün devam edeceğini, hatta %6,1'inin iç savaş çıkacağını, %1,8'inin ise ülkenin parçalanacağını düşünmesidir. Bu ve buna benzer olumsuz görüş beyan edenlerin oranı %36,5'dir. Bu, bize, Ermeniler arasında da orduyu iç güvenliği sağlama ve siyaseti düzenlemede önemli bir aktör olarak görme eğiliminin ne kadar yaygın olduğunu göstermektedir.

Burada dikkat edilmesi gereken bir başka önemli nokta, görüşülen kişilerden %18,9'unun bu soruya cevap vermemesi, %17,5'inin ise bu konuda

fikrinin olmadigini beyan etmesi (iki grubun toplam oranı %36.4'dür), bu gibi konuların alenen fikir beyan edilmeyecek kadar hassas konular olduğu yolundaki kanının, bir azınlık grubu olarak Ermeniler arasında yaygın olduğu düşüncesini uyandırmaktadır.

Bu soruya verilen cevaplarda, yaş belirgin bir farklılık yaratmazken, cinsiyet, önemli bir farklılık yaratmaktadır. Örneğin, bu konuda fikrinin olmadığını söyleyen kadın ve erkek oranı aynı olmakla birlikte, bu soruya cevap vermede kadınların erkeklerden daha gönülsüz olduğu görülmektedir; cevap vermeyenlerin %72,1'i kadın, %27,9'u erkektir (kadınların %28,7'si, erkeklerin ise %10,0'u). Yine, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi olmasaydı, hiçbir şey olmaz, demokrasi kendisi sorunları çözerdi cevabını verenlerin %69,2'si erkek iken, %30,8'i kadındır (erkeklerin %22,5'i, kadınların %11,1'i). Yine, darbe olmasaydı daha iyi olur, demokrasi daha da gelişirdi diyenlerin %58,8'i erkek iken, %41,2'si kadındır (erkeklerin %8,3'ü, kadınların %6,5'i).

Eğitimin de bu soruya verilen cevaplarda kısmen belirleyici olduğu düşünülebilir. "Darbe olmasaydı, hiçbir şey olmaz, demokrasi sorunları kendisi çözerdi" ve "darbe olmasaydı demokrasi daha da gelişirdi" diyenlerin oranı, ilkökul mezunlarında sırasıyla % 10,3 ve % 11,8 iken, bu oranlar orta okul mezunlarında %12,8 ve %17,6'ya, lise mezunlarında %38,5 ve %23,5'e, üniversite mezunlarında ise %28,2 ve %29,4'e yükselmektedir. Buna karşın, "darbe olmasaydı anarşi ve terör devam ederdi" cevabını verenlerin oranı ilkökul mezunlarında %30,4, ortaokul mezunlarında %10,7, lise mezunlarında %28,5, ve nihayet üniversite mezunlarında %19,6'dır. Eğitim düzeyi yükseldikçe, iç politik yaşamda sorunların çözümünde demokratik yolları tercih etme eğilimi artarken, eğitim düzeyi düştükçe sorunların çözümünde baskıcı metotlara güven eğilimi artmaktadır.

Meslek grupları açısından bakıldığında, iç politik sorunlarda ordu müdahalesi gibi baskıcı yöntemleri önemli bir çare olarak görenlerin başında ev hanımlarının geldiği görülmektedir. Darbe olmasaydı anarşi ve terörün devam edeceğine inananların %23,2'sini, iç savaş çıkacağına inananların ise %21,4'ünü ev hanımları oluşturmaktadır. Darbe olmasaydı demokrasinin sorunları kendi içinde çözeceğine veya darbe olmasaydı demokrasinin daha da gelişeceğine en az inanan grup yine ev hanımları olarak görülmektedir (sırasıyla %2,6 ve %5,9). Diğer meslek grupları arasında, bu kadar önemli bir farklılık gözle çarpmamaktadır.

Görüşülen kişilere, son olarak 12 Eylül 1980 müdahalesinin onlara göre gerçek sebebinin ne olduğu sorulmuştur.

3. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin nedeni, sizce neydi?

	%
Anarsi ve terör	34,2
İdeolojik çatışma	0,9
Dis güçlerin kısırtılması	4,4
Ordunun iktidar hirsini	7,0
Ordu-politikacı çatışması	0,4
Hük. ve parl.basarisizligi	2,6
Ordunun siyaset anlayisi	0,4
Hük. Ve parl. Güvensizlik	1,3
Ekonomik bozulma	3,5
Büyük sermayenin çıkarları	0,4
Diğer	4,4
Fikrim yok	20,6
Cevap yok	19,7

Görüşülen kişilerden %19,7'si bu soruya cevap vermezken, %20,6'si fikri olmadığını söylemiştir. Bu iki grubun toplamı, kitlenin %40,3'ünü oluşturmaktadır. 12 Eylül 1980 müdahalesi için kendilerine göre bir neden söyleyenler arasında en büyük kitleyi (%34,2) "anarsi ve terör" cevabını verenler oluşturmaktadır. İkinci büyük grup ise, %7,0'lik bir oranla, "ordunun iktidar hirsini"ni gerekçe olarak göstermiştir. %4,4 ile "dis güçlerin kısırtılması" üçüncü sırada yer almaktadır.

Cinsiyetin etkisi açısından cevaplara bakıldığında, kadınların bu soruya cevap vermede, yine, erkeklerden daha gönülsüz olduğu görülmektedir; cevap vermeyenlerin %64,4'ü kadın (kadınların %26,9'u), %35,6'si erkektir (erkeklerin %13,3'ü) Buna karşın, "bilmiyorum, fikrim yok" cevabı verenlerin %44,7'si kadın (kadınların%19,4'ü), %55,3'ü erkektir (erkeklerin %21,7). Darbenin nedenleri konusunda, kadınların önemli bir kısmı "anarsi ve terör" cevabı üzerinde yoğunlaşmış (kadınların %33,3'ü), geri kalanı geniş bir yelpazede dağılmış, erkekler ise "anarsi ve terör" (erkeklerin %35,0'i), "ordunun iktidar hirsini" (erkeklerin %10,0'u) ve "dis güçlerin kısırtılması" (erkeklerin %5,8'i) olmak üzere, özellikle üç neden üzerinde yoğunlaşmıştır.

Darbenin nedeni olarak anarsi ve terörü görenlerin %33,3'ünü ilkökul mezunları, %15,4'ünü ortaokul mezunları, %33,3'ünü lise mezunları, %3,8'ini yüksek okul mezunları, %12,8'ini üniversite mezunları ve %1,3'ünü lisansüstü mezunları oluşturmaktadır. Diğer bir okumayla, ilkökul mezunlarının %52,0'si, ortaokul mezunlarının %36,4'ü, lise mezunlarının %38,2'si, üniversite mezunlarının %20,0'si ve lisansüstü mezunlarının %16,7'si darbe nedeni olarak anarsi ve terörü görmektedirler.

Ordunun iktidar hirsini gerekçe olarak gösterenler, farklı eğitim grupları arasında birbirine yakın biçimde dağılmaktadır. Ancak, darbeyi dis güçlerin kısırtmasının bir sonucu olarak görenlerin %90'inin, lise, yüksek okul ve üniversite

mezunu olması ilginçtir. Yine, darbenin temelinde hükümetlerin başarısızlığını görenlerin %66,7'sinin üniversite mezunu olması da dikkat çeken bir başka noktadır.

Meslekler açısından verileri incelediğimizde, ev hanımlarının bu soruya hem cevap vermeyenler içinde en büyük grubu (%20,0), hem de darbe nedeni olarak anarsi ve terörü gösterenler arasında en büyük grubu (%24,4) oluşturduğunu görmekteyiz. Diğer bir ifadeyle, ev hanımlarının %45,2'si, anarsi ve terörü darbenin nedeni olarak görmektedirler. Anarsi ve terör cevabi verenler arasında ikinci büyük grubu %21,8 ile zanaatkarlar, üçüncüyü %17,9 ile tüccarlar, dördüncüyü ise %11,5 ile öğretmenler oluşturmaktadır. Meslekler kısmında dikkati çeken bir nokta, doktor, avukat, mühendis gibi serbest meslek sahiplerinin %52,1'inin ya cevap vermemesi ya da fikrim yok demesidir. Bu meslek grubundan cevap verenlerin önemli bir kısmı, darbe nedeni olarak ekonomik bozulmayı göstermiştir. Diğer bir ifade ile, ekonomik bozulma diyenlerin %50'si bu meslek grubundadır.

SONUÇ

Yukarıda, "Araştırma Sorusu" başlığı altında ifade edilen üç boyutlu algılama süreci çerçevesinde, hem gözlemler hem de sayısal veriler genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'de yaşayan Ermenilerin, cemaat ilişkileri kuvvetli olmakla birlikte, cemaat dışındaki dünyaya kapalı olmadıkları, içinde yaşadıkları toplumda isleyegiden siyasal süreçten, kurumlardan ve olaylardan haberdar oldukları anlaşılmaktadır. Bir kurum olarak orduyu ve bir meslek olarak subaylığı ve işlevlerini tanımlayabilmektedirler, ancak bunlar ile kendi cemaatleri arasındaki mesafeyi "uzak" olarak algılamakta, bu kurumları "arzu edilir" ama "ulasılmaz" görmektedirler. Bununla birlikte, bir kurum olarak ordu güçlü, geniş yetkilere sahip ve ülkenin gardiyani olarak, bir meslek olarak subaylık ise onurlu, prestijli ve arzu edilir bir meslek olarak tanımlanmaktadır.

12 Eylül 1980 askeri müdahalesini gerekli görenlerin oranının, az da olsa, gereksiz görenlerden daha yüksek olması, müdahale olmasaydı ülkede olumsuz gelişmelerin devam edeceği veya daha da olumsuz gelişmelere sahne olacağı yolundaki görüşlerin %36,5 gibi yüksek bir oranda seyretmesi, görülen kişilerin %34,2'sinin müdahaleyi anarsi ve terör ile gerekçelendirmesi, bu araştırmanın en dikkat çeken sonuçlarıdır. Bu sonuçlar, Türkiye'de yaşayan Ermeniler arasında da, orduyu, işlevleri arasında sivil siyasete müdahaleyi sayacak kadar siyasetin içinde görme eğiliminin ne kadar yaygın olduğuna, siyasete müdahaleyi makul hatta gerekli, diğer bir ifadeyle mesru gördüklerine işaret etmektedir. Yapılan sohbet biçimindeki görüşmeler sırasında, anket formlarına yansımayan yaygın tavırlardan birisi, "12 Eylül müdahalesi olmasa iyi olurdu, ama olduysa da bunun sorumlusu ordu değildir, politikacılar" biçiminde ifade edilen, orduyu mazur gösterme eğilimi olmuştur.

Araştırmanın bir diğer önemli sonucu, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesini algılamada, cinsiyet, eğitim ve meslek gibi faktörlerin, belirli ölçülerde etkili olduğunun anlaşılmasıdır. Cinsiyet olarak bakıldığında, kadınların, cevap vermede

ve kisisel görüslerini ifade etmede, erkeklerden daha çekingen davrandığı açıkça görülmektedir. Bir meslek olarak subaylık, duygusal nedenlerle kadınlar arasında popüler olmakla birlikte, kadınlar bir kurum olarak orduya erkeklerden daha az güvenmektedirler. Bununla birlikte, kadınlar arasında demokrasiye ve demokrasinin sorunları kendi içinde çözebileceğine inanç, erkeklere oranla daha az hissedilmekte. Yine, anarsi ve terör, kadınlar için, hem askeri müdahalenin arkasında yatan en önemli neden, hem de müdahale yapılmasaydı devam edecek bir sorun olarak, erkeklere oranla daha sık zikredilen bir husus olmuştur. Sohbetler sırasında da, kadınların müdahale öncesi döneme ilişkin anılarında anarsi ve terör nedeniyle gençlerin ölümü, yaralanması ya da tutuklanmasına ilişkin hikayelerin oldukça büyük bir yer tuttuğu anlaşılmıştır.

Eğitim düzeyi, müdahale konusundaki görüşleri belirleyebileceği düşüncesini uyandıran bir diğer faktör olarak değerlendirilebilir. Eğitim düzeyinin iki yönlü bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Öncelikle, görüşmeler sırasında, eğitim düzeyi yükseldikçe sorulara net ve anlamlı cevap verme ihtimalinin yükseldiği görülmüştür. İkinci olarak ise, çok genel olarak ifade edilirse, eğitim düzeyi yükseldikçe bir kurum olarak orduya ve siyasete müdahalesine daha olumsuz bir tavir, buna karşın demokratik değerlere daha olumlu bir tavir görülmüştür. Meslek faktörü değerlendirildiğinde, en dikkat çekici noktanın, ev kadınlarının, diğer meslek gruplarına oranla çok daha ordu ve ordunun siyasete müdahalesi taraftarı olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşın doktor, avukat, mühendis gibi serbest meslek sahipleri ile öğretmenler, demokrasi içindeki sorunları çözmeye askeri yöntemler yerine demokratik yöntemleri tercih yönünde bir tavir sergilemektedirler.

KAYNAKLAR

- Aktar, Ayhan, Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000
- Andrews, Peter Alford, Ethnic Groups in the Republic of Turkey, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1989
- Bali, Rifat, “Yirmi Kur’a İhtiyatlar Olayı”, Tarih ve Toplum, Sayı 179, Kasım 1998, s.260-274
- Bryman, Alan, Quantity and Quality in Social Research, London: Unwin Hyman, 1988.
- Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt 7.
- Ercan, Yavuz, Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler: Kurulustan Tanzimat’a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları, Ankara, 2001.
- Esmer, Yılmaz, Devrim, Evrim, Statüko: Türkiye’de Sosyal, Siyasal, Ekonomik Değerler, İstanbul: Tesev Yayınları, 1999.

- Göl, Ayla, "Imagining the Turkish Nation Through 'Othering' Armenians", Nations and Nationalism, 2005, No. 11-1, s. 121-139
- Gülsoy, Ufuk, Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni, İstanbul: Simurg Yayınevi, 2000.
- Güven, Dilek, Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2005
- Inalcik, Halil, "The 'Ottoman Civilization' and Palace Patronage", Halil Inalcik ve Günsel Renda (der.), Ottoman Civilization, İstanbul: Republic of Turkey, Ministry of Culture Publ., 2003, s. 13-27
- Halil Inalcik, "Periods in Ottoman History: State, Society, Economy", Halil Inalcik ve Günsel Renda (der.), Ottoman Civilization, İstanbul: Republic of Turkey, Ministry of Culture Publ., 2003 , s.31-239
- Ökte, Faik, Varlık Vergisi Faciası, Nebioglu Yayınları, 1951.
- Segall, Marshall H., Donald T. Campbell ve Melville J. Herskovits, The Influence of Culture on Visual Perception, The Bobbs-Merrill Co. Inc., 1966.
- Turan, Namik Sinan, "16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Sonuna Dek Osmanlı Devleti'nde Gayri Müslimlerin Kılık Kiyafetlerine Dair Düzenlemeler", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2005, Cilt 60, Sayı 4.